

СТАТУТИ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА З ВИВЧЕННЯ КРИМУ – ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ В КРИМСЬКИЙ АСРР В 20-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Севастьянов О.В., аспірант
(Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського)

В статье рассматриваются аспекты становления и особенностей развития краеведения в Крымской АССР в 20-х гг. XX в. В качестве объекта исследования выступает сообщество столичной научной элиты и местных региональных деятелей науки – Российское общество по изучению Крыма. На основании малоизвестных источников проводится анализ основных форм организации работы краеведческих организаций, степень их самостоятельности, охват их деятельностью максимального количества сфер жизни социума исследуемого периода.

In clause aspects of becoming and features of development of study of local lore in Crimean AССР in 20th XX century. As object of research are considered acts community of capital scientific elite and local regional scientists - the Russian society on studying Crimea. On the basis of little-known sources the analysis of the basic forms of the organization of work of the study of local lore organizations, a degree of their independence, scope by their activity of a maximum quantity of spheres of a life of society of the investigated period is spent.

Активізація історико-краєзнавчих досліджень на початку 20-х рр. ХХ ст. була всесторонньо підтримана органами державної влади на вищому рівні. Це дозволило включитися до процесу вивчення історії, культури, побуту і традицій різних регіонів країни масам нових дослідників та обумовило необхідність становлення нових форм роботи краєзнавців. Разом із дорадянськими традиціями організації наукових регіоналістичних досліджень (в Криму це найвиразніше виявилось в роботі Таврійської вченої архівної комісії, з 1923 р. – Таврійського товариства історії, археології і етнографії) з'явилися нові методологічні розробки, розраховані на залучення до популяризаторської і дослідницької роботи нових сил.

Одним із найбільш помітних у цьому відношенні серед науково-дослідних краєзнавчих організацій у Кримській АСРР було Російське товариство з вивчення Криму (далі – РТВК) [1]. Необхідність висвітлення забутих сторінок історії вивчення Криму, відсутність повного наукового нариса діяльності РТВК, потреба оцінки наукової спадщини його репрезентантів, а також можливість аналізу маловідомих опублікованих та невідомих до цього архівних матеріалів мотивують актуальність даного дослідження.

В діяльності товариства нами виділено три етапи, для яких властиві наступні особливості організаційного та адміністративного характеру:

- 1922-1925 рр. – період створення та початкової діяльності РТВК: до цього часу відносяться фундація та

реєстрація товариства, початок діяльності Московського відділення РТВК, яке стало центром організації, створення регіональних відділень в Криму, підготовка до видання власного друкованого органу – журналу «Крым».

- 1925-1929 рр. – період активної масової та дослідницької діяльності як центрального, так і регіональних підрозділів РТВК, видання журналу «Крым», що об'єднав навколо себе кримознавчу еліту СРСР, зміна рівня статусу організації – отримання нею загальносоюзної реєстрації, делегування регіональним організаціям більшості розпорядчих повноважень.

- 1929-1932 рр. – період згортання діяльності РТВК – припинення видання журналу «Крым», зниження активності в діяльності відділень товариства, його ліквідація в 1932 році.

Ініціатива створення товариства належала групі московської наукової й творчої інтелігенції, що створила відповідну ініціативну групу улітку 1922 р. Її активність дала результат 13 жовтня того ж року при проведенні установчих зборів РТВК. На них були вирішені організаційні питання і прийнято проєкт Статуту організації. Подані на реєстрацію до НКВС РСФФР документи були легалізовані тільки 9 травня 1923 р. Тимчасовим Головою товариства став професор Першого МДУ, географ Олександр Олександрович Крубер, пізніше на цю посаду як повноправного Голову було обрано одного з видатних організаторів курортної та бальнеологічної справи у СРСР, лікаря Миколу Івановича Тезякова [2].

Найбільш важливим із-поміж установчих документів організації є «Статут Російського товариства з вивчення Криму» (далі – Статут), що регламентував роботу організації. На прикладі цього документа можна відновити картину не тільки пріоритетів у роботі конкретного наукового суспільства, але

і виявити закономірності організації краєзнавчого руху в СРСР.

«Статут Російського товариства з вивчення Криму» від 9 травня 1923 р. був головним документом організації та адміністрування діяльності РТВК у 1923-1926 роках. Для популяризації кримознавчої організації Статут був виданий у вигляді брошури накладом у 5 тис. примірників [3]. Документ складався з п'яти розділів: А. Завдання товариства; Б. Склад товариства; В. Діяльність товариства; Г. Засоби товариства; Д. Управління справами товариства. Розділи, в свою чергу, розділялися на 26 параграфів.

Перший розділ Статуту (§ 1-2) визначав завдання РТВК (§ 1), а саме: «а) Усестороннє вивчення Криму і широке розповсюдження про нього відомостей. б) Усяке сприяння відвідинам його широкими масами населення з метою: науковою, культурно-освітньою і відпочинку». Далі визначалося розповсюдження діяльності РТВК (§2) на всю територію РСФФР; правління товариства розміщувалося в Москві [4].

Другий розділ Статуту (§§ 3-7) регулював членство в організації, поділяв учасників РТВК на дійсних членів і членів-співробітників, визначав порядок їх обрання; встановлювалася процедура вибуття з членів товариства: «за особистим бажанням вибуваючого або за ухвали 2/3 наявного числа членів Товариства» [5].

Третій розділ Статуту (§§ 8-9) конкретизував задекларовані в § 1 першого розділу завдання товариства. Тут-таки окреслювалися форми роботи організації: спостереження, збір колекцій, матеріалів, виготовлення та збут наукових і показових колекцій; наукові відрядження, екскурсії й експедиції до Криму, облаштування санаторіїв, будинків відпочинку для членів РТВК; розвиток туризму на Кримському півострові; організація лабораторій, обсерваторій, дослідних

станцій, музеїв, виставок, наукових бібліотек; розповсюдження видань про Крим, друкування наукових праць членів організації у власних періодичних і неперіодичних виданнях; співпраця з іншими науковими товариствами, організаціями й установами; влаштування публічних зборів, лекцій, курсів, семінарів тощо; організація загальноросійських і регіональних з'їздів з краєзнавства. Також установлювався порядок скликання наукових зборів РТВК – вони скликалися Правлінням за потреби і вели свою роботу при будь-якому кворумі присутніх учасників товариства [6].

Четвертий розділ Статуту (§§ 10-11) регулював бюджет організації. Визначалися джерела фінансування РТВК: щорічні асигнування Головнауки Наркомосу РСФРР, членські внески в розмірі 1 золотого руб. на місяць, що вносилися безпосередньо скарбникові; а також прибутки від продажу видань і колекцій товариства, організації публічних лекцій, концертів, вечорів тощо; випадкові надходження [7].

Найбільш об'ємним розділом Статуту є п'ятий (§§ 12-26). У ньому визначалися функції розпорядчих і виконавчих органів РТВК. Загальні збори організації розділялися на наукові та розпорядчі; на останні члени-співробітники допускалися, проте, права вирішального голосу не мали.

Найвищим органом в управлінні справами РТВК визначалися розпорядчі збори членів товариства. Встановлювалося розділення таких зборів на піврічні та надзвичайні. Відповідно, перші збиралися на початку кожного півріччя, другі – Правлінням РТВК за потреби, або за ухвалою Ревізійної комісії, або за заявою не менше 10 дійсних членів організації. Легітимність розпорядчих зборів підтверджувалася присутністю не менше 1/3 членів товариства, що проживали в Москві [8].

Параграфи 16-17 розглядали порядок ведення і повноваження розпорядчих зборів. Збори мали відкриватися

Головою або членом Правління РТВК, після чого для ведення засідання обирався головуючий. Усі питання вирішувалися відкритим голосуванням, рішення ухвалювалися простою більшістю, крім випадків, обумовлених чинним Статутом. Документ визначав наступну компетенцію розпорядчих зборів: обрання кандидатів на посаду Голови і заступника голови товариства, членів Правління і Ревізійної комісії, дійсних членів РТВК; створення філіалів (відділень), секцій, особливих комісій; виключення з членів РТВК; розгляд звіту Правління про здійснену діяльність і пропозицій Правління щодо перспектив діяльності; затвердження фінансової звітності Ревізійної комісії і встановлення розмірів членських внесків; обговорення змін до Статуту організації тощо. Дані питання підлягали затвердженню простою більшістю голосів за присутності 2/3 членів РТВК, що проживали в Москві [9].

Параграфи 18-19 обмежували термін повноважень Голови РТВК, його заступника та Правління одним роком. Визначався склад Правління (Голова, заступник, 11 членів Правління, 2 кандидати в члени Правління (для заміщення вибулих або відсутніх)). Правління самотужки з-поміж себе обирало секретаря і скарбника товариства.

До обов'язків Правління входило (§ 20): керівництво всією науковою й адміністративно-господарською діяльністю; скликання наукових і розпорядчих зборів; репрезентування загальним збором звіту про річну діяльність товариства і кошторису для подальшої діяльності; вирішення фінансових питань; ведення відносин із різними установами і приватними особами у справах РТВК. У роботі Правління з окремих питань могли брати участь завідувачі секцій або допоміжних установ товариства з правом вирішального голосу. Легітимність засідань Правління визначалася

присутністю Голови (або заступника) товариства і 2 членів Правління [10].

Параграф 23 освітлював повноваження Ревізійної комісії: перевірка звітності Правління, ревізія всього майна і справ РТВК, надання власного висновку з даних питань [11].

Параграф 24 фіксував підзвітність товариства Головнауці: РТВК зобов'язувалося надавати піврічні звіти про діяльність, а також річні фінансові звіти [12].

Параграф 25 закріплював наявність у РТВК офіційної печатки й емблеми.

Останній (26-й) параграф визначав випадки, за яких робота товариства могла бути припинена: «1) за ухвалою уряду; 2) внаслідок арешту більшої частини членів Ради; 3) за ухвалою 2/3 членів товариства, зазначених у списках». У разі ліквідування РТВК, майно товариства переходило до Наркомосу» [13].

У цілому, Статуту РТВК від 9 травня 1923 р. характерний для організації в періоді становлення. Цим пояснюється як достатньо широкий внутрішній демократизм при ухваленні рішень, так і концентрація основних розпорядчих повноважень у колі компетенції Правління товариства. Можна зазначити, що зміст Статуту відповідав короткому періоду відсутності тотального контролю над наукою і краєзнавством із боку партійних і державних органів.

До 1925 р. РТВК відбулося як незалежний центр із організації регіональних досліджень. За цей час була сформована структура відділень у містах Криму, заснований власний друкарський орган – журнал «Крым». Організації були потрібні нові орієнтири в здійсненні мети і завдань, сформульованих в установчому документі.

Їх досягненню мала сприяти реорганізація РТВК. Її ідея виникла під час відрядження заступника голови товариства Євгена Емілійовича Лейтнекера до Криму в жовтні-грудні 1925 р. і була

озвучена Сімферопольським відділенням РТВК. За ініціативою правління цього відділення був вироблений проєкт нового Статуту організації, текст якого відклався в Державному архіві Російської Федерації у фонді «Головнаука Наркомосу РРФСР» [14]. Узимку 1925-1926 років нова редакція Статуту була схвалена всіма кримськими відділеннями РТВК, а у травні 1926 р. затверджена загальними зборами членів товариства у Москві. Набуття чинності цього документу відкладалося до проведення Першого з'їзду оновленої в такий спосіб організації.

Статут РТВК, вироблений восени 1925 р., відкривав якісно новий період у його діяльності. Змінювалася назва організації – вилучалося територіально-національне означення організації, і відтепер вона іменувалася Товариством з вивчення Криму (далі – ТВК). Декларувалися попередня мета організації зі Статуту 1923 р., проте, змінювався територіальний статус – тепер організація поширювала діяльність на територію всього СРСР; Правління ТВК розміщувалося в Сімферополі. Товариство загалом і кожне відділення зосібна отримували статус юридичних осіб, із відповідною печаткою і штампами [15]. В середині ТВК виділялася група почесних членів із певними заслугами в царині кримознавства або безпосередньо перед РТВК/ТВК, – такі члени обиралися на з'їздах. Дійсними членами визначалися особи «як фізичні, так і юридичні, що працюють з вивчення Криму або цікавляться цим». Звітувати про склад організації товариство мало перед НКВС РСФРР, подаючи списки членів до 1 січня кожного року. Процедура вибуття з членів ТВК залишалася незмінною [16]. У Статуті також фіксувався розмір членського внеску – 75 копійок на рік; Правлінню надавалося право, як звільняти від сплати членських внесків із поважної причини, так і виключати з членів ТВК за несплату [17].

Розділ, присвячений напрямам роботи ТВК, залишився ідентичним відповідному розділу Статуту 1923 р. У розділі, що розкриває джерела фінансування організації, до попередніх додавалися доходи від майна і капіталів, 10% відрахувань від загальної суми членських внесків; для відділень на місцях також вводилася субсидія, що виділяється за ухвалою з'їзду товариства [18].

Серйозні зміни торкнулися управлінської структури організації. Це було пов'язано з активним бажанням регіональних відділень більш дієво впливати на роботу організації (ці внутрішні перетворення стали предметом широкої дискусії, яку в 1925-1926 рр. запровадило та надихало Правління РТВК). Найвищим органом ТВК ставав з'їзд представників його регіональних відділень, що мав збиратися не рідше рази на рік із нормою представництва 1 делегат від 50 членів товариства. До компетенції з'їзду входило: заслуховування й затвердження звітів Правління; встановлення плану роботи і кошторису наступного року; затвердження новоорганізованих відділень; вирішення питань про зміну Статуту; визначення призначення майна і грошових сум товариства; вирішення питань щодо кредитування діяльності ТВК; обрання почесних членів, Правління (кількісний склад якого встановлюється самим з'їздом); встановлення платних посад у Правлінні; обрання на час з'їздів Ревізійної комісії для перевірки грошової і майнової звітності Правління; вибори комісій і секцій із поточних питань; вирішення питання про ліквідацію ТВК й закриття його відділень. Необхідною для кворуму з'їзду була присутність 1/3 делегатів [19]. Процедура голосування з питань порядку денного встановлювалася на рівні простої більшості голосів. Питання, що стосувалися зміни Статуту, обрання почесних членів і ліквідації товариства вимагали більшості в 2/3 голосів при кворумі 2/5 делегатів від числа членів

ТВК. Виконавчим органом залишалось Правління, що розширило свій кількісний і представницький склад, а також обсяг повноважень без змін [20].

Усередині відділень відбувався поділ зборів на розпорядчі й чергові. Функції цих інститутів залишалися аналогічними до Статуту 1923 р. Виконавчим органом на рівні відділень ставали правління відділень, що склалися з осіб, обраних розпорядчими зборами і до компетенції яких входила організація всієї внутрішньої діяльності відділення. Засідання правління відділення могли носити відкритий характер [21].

Статут ТВК передбачав наступні форми ліквідації (за текстом Статуту – «закриття») організації: за ухвалою «урядової влади» та за ухвалою з'їзду. В разі закриття всіх відділень товариства владою їх майно і грошові суми переходили у відання установ і організацій, що переймалися аналогічною кримознавчою метою. Через одностороннє закриття певного відділення ТВК питання про долю його майна вирішувалося з'їздом товариства. Після прийняття рішення з'їздом ТВК про ліквідацію усіх відділень, питання про майно вирішувалося також з'їздом; форми ж ліквідації і переходу майна визначалися розпорядчими зборами відділень [22].

Статут ТВК, вироблений за безпосередньої участі регіональних відділень організації, наочно демонстрував їх роль у діяльності товариства в цілому. Впродовж короткого часу вони пройшли шлях становлення, сформувалися як самостійні дослідницькі й популяризаторські центри, змогли довести своє право на участь в управлінні ТВК, що стало ключовим у новому якісному періоді роботи цієї кримознавчої організації.

Таким чином, проаналізувавши Статут РТВК/ТВК, можна сформулювати основні досягнення названої організації у процесі становлення і розвитку:

- наочно формувалася структура й система підзвітності;

- розширювалися права регіональних відділень, заохочувалася ініціатива з подальшого розширення кола можливих учасників дослідницької та популяризаторської краєзнавчої роботи.

Крім того, установчі документи РТВК дозволяють сформулювати деякі особливості тенденцій розвитку у кримському краєзнавстві в 20-тих рр. ХХ ст., а саме:

- процес ініціювання регіонознавчих студій мав декілька джерел – це були переважно представники столичної інтелігенції, творчий шлях яких був у різні часи пов'язан з Кримом, та нова генерація ентузіастів-дослідників регіонального рівня, керована представниками дорадянської губернської інтелігенції;

- створення краєзнавчих товариств було одною з форм залучення як представників дорадянської науки та громадської активності до плідного функціонування у нових умовах радянського суспільства;

- в роботі РТВК формулювалися значні цілі вивчення Криму, які демонстрували високий науковий рівень репрезентантів товариства;

- внутрішня процедура прийняття рішень демонструвала значний демократизм і підтверджувала відсутність тотального контролю над історико-краєзнавчою роботою з боку влади в СРСР в 20-ті рр. ХХ ст.;

- зміна формату роботи РТВК свідчила про наявність нових методологічних засад безпосередньої краєзнавчої роботи у Криму, що також свідчило про наявність творчої та організаційно-адміністративної насаги в діячів відділень;

- прийняття нового Статуту РТВК стало якісно новою сторінкою в діяльності цієї організації.

Ці чинники стали визначальними щодо можливості організації плідної роботи товариства, що засвідчено знач-

ною кримознавчою науковою спадщиною його учасників.

ПРИМІТКИ

1. Непомнящий А. А. Арсеній Маркевич: Страницы истории крымского краеведения.– Симферополь: Бизнес-Информ, 2005 (Библиография крымоведения; Вып. 3).– С. 197-202, 210; *Він же*. «Пока оберегаем и спасаем...»: Неизвестные материалы по истории крымоведения в переписке А. И. Маркевича и академика С. Ф. Платонова // Историческое наследие Крыма.– 2006.– № 16.– С. 138-165; *Він же*. Подвижники крымоведения.– Симферополь: СГТ, 2006 (Библиография крымоведения; Вып. 7).– С. 282; *Він же*. «Еще держится у нас старая культурность...»: Новые материалы по истории крымоведения в переписке местных историков с академиком И. Ю. Крачковским // Историческое наследие Крыма.– 2007.– № 19.– С. 181-202.

2. Севастьянов А. В. «...Работа Российского общества по изучению Крыма является в интересах Крыма крайне желательной...»: Документы архивов свидетельствуют // Историческое наследие Крыма.– 2006.– № 12/13.– С. 128-133.

3. Устав Российского общества по изучению Крыма.– М.: Крская новь, 1924.– 7 с.

4. Там само.– С. 1.

5. Там само.– С. 1-2.

6. Там само.– С. 2-3.

7. Там само.– С. 3.

8. Там само.– С. 4-5.

9. Там само.– С. 5-6.

10. Там само.– С. 6.

11. Там само.– С. 7.

12. Там само.– С. 7.

13. Там само.– С. 7.

14. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), ф. А-2307, оп. 8, спр. 286, арк. 55-59. Публікацію цього документу див.: Севастьянов А. В. «...Работа Российского общества по изучению Крыма является в интересах Крыма крайне желательной...»: Документы архивов свидетельствуют / Историческое наследие Крыма.– 2006.– № 12/13.– С. 145-150.

15. ДАРФ, ф. А-2307, оп. 8, спр. 286, арк. 55.

16. Там само, арк. 55 зв.-56.

17. Там само, арк. 56.

18. Там само, арк. 56 зв.

19. Там само, арк. 57-57 зв.

20. Там само, арк. 57 зв.-58.

21. Там само, арк. 58.

22. Там само, арк. 59.